

Modernisering rechtspraak en civiel procesrecht: Ja, maar wat is het doel?

Er gaat echt wat gebeuren met de civiele rechtspraak! De verbetering van de rechtspleging heeft politiek hoge prioriteit. Staatssecretaris Cohen kreeg de verantwoordelijkheid voor de Zittende Magistratuur en heeft zijn eerste voornemens al in een brief van 26 augustus 1998 (25600VI, nr. 45) bij de Kamer neergelegd, waarover op 2 september j.l. met de Vaste commissie voor Justitie is overlegd.

Met het Rapport Leemhuis als leidraad zal het bestuur van de gerechten worden gereorganiseerd. Binnen de rechterlijke macht zal een project Versterking Rechterlijke Organsatie worden gestart, met als aandachtspunten de interne organisatie, personeels- en opleidingsbeleid, herinrichting van werkprocessen, landelijke strategievoering en openheid naar de omgeving. Voor de modernisering van de rechtspraak komt een extra bedrag beschikbaar oplopend tot 130 miljoen op jaarbasis in 2002, bovenop het huidige budget voor de rechtspraak van (in 1998) 750 miljoen.

De brief ademt de sfeer van constructieve samenwerking tussen Ministerie en rechterlijke macht, die al langer valt op te snuiven. Het Ministerie probeert niet te veel meer te sturen, maar stimuleert vooral. De rechterlijke macht organiseert zichzelf. Dat resulteert in vele activiteiten die maandelijks in Trema zijn te volgen. Een mooi overzicht van de ideeën die in en om de rechterlijke macht leven, geeft de onlangs verschenen bundel Kwaliteit van rechtspraak op de weegschaal (redactie P.M. Langbroek c.s.).

De Staatssecretaris wil dat de moderniseringoperatie voorrang krijgt op de nog lopende tweede en derde fase Herziening R.O. Even stoppen dus met het gehakketak over de integratie van kantongerechten en rechtbanken. Dat maakt ruimte, zo zegt hij, voor een herziening van het procesrecht die verder gaat dan die van het Ontwerp Rechtsvordering van 1996 (nr. 24651). Versnelling en stroomlijning van het civiele proces is daarbij het oogmerk. Het Ministerie heeft in mei zelf nog eens laten zien hoe nodig dat is met een publicatie waarin de jaarlijkse maatschappelijke kosten van een te traag civiel proces werden begroot op ruim een miljard gulden.

Modernisering, versnelling, stroomlijning en kwaliteit. Het klinkt prima, en wat er onder die noemers tot nu toe is gebeurd, ziet er al even veelbelovend uit. Maar het zijn vooral motto's die geschikt waren om de rechterlijke macht in beweging te krijgen. Nu er beweging is, wordt de vraag urgent waartoe de hervormingen moeten leiden. Wat voor civiele rechtspraak en wat voor proces willen wij?

Is de civiele rechtspraak er bijvoorbeeld om efficiënt op vorderingen te beslissen? Om kwalitatief goede uitspraken te doen conform het geldende recht? Of mede om het recht te handhaven? Om geschillen op een zo goed mogelijke manier te beslechten? Of om er voor te zorgen dat mensen en organisaties hun onderlinge geschillen zo goed mogelijk kunnen oplossen? Of van allemaal een beetje en dus net te weinig?

De richting die zich aftekent, is misschien wel duidelijk voor wie de plannen heeft gevolgd: het Ontwerp, het Versneld regime, het rapport Doelmatig procederen van de Commissie Wind en de werkstukken verschenen in binnen de ZM 2000- en Toekomst ZM-projecten. In het procesrecht van de toekomst zal het efficiënt en zo goed mogelijk oplossen van geschillen waarschijnlijk de centrale doelstelling worden. Om dat te bereiken, zal de comparitie de belangrijkste proceshandeling worden. Daar zal de rechter het geschil met partijen doornemen en zal een route voor de oplossing worden vastgesteld. Juridische kwaliteit van het vonnis blijft belangrijk, maar een criterium wordt ook de tevredenheid van procespartijen met het proces als geheel.

Het is belangrijk om de keuze tijdig expliciet te maken. Heldere taal is nodig om alle inspanningen binnen de rechterlijke macht een richting te geven. Het is moeilijk om de kwaliteit te verbeteren als de één denkt aan zo veel mogelijk vonnissen, de ander aan hoge juridische kwaliteit en weer een ander aan de oplossing van het achterliggende geschil.

Belangenorganisaties en rechtswetenschappers hebben bovendien een duidelijke richting nodig om te kunnen meedenken over de beste manier om de te maken keuze uit te werken. Het gaat daarbij niet alleen om het procesrecht, dat wellicht alleen de hoofdlijnen van het proces dwingend zal regelen. Binnen dat kader zal de rechter samen met partijen moeten gaan kiezen voor de procesvorm die bij het geschil past. Die procesvormen zullen moeten worden ontwikkeld, niet in de vorm van dwingende regels, maar als voorbeelden voor een goede aanpak voor categorieën veelvoorkomende geschillen. De know how over de beste aanpak binnen het proces, zal geleidelijk belangrijker worden dan het procesrecht zelf. Dat vereist een andere denkwijze en een andere gerichtheid bij de betrokkenen, die gewend zijn aan het idee dat het gaat om goede wettelijke regels en een goed rolreglement.

Dat de rechterlijke macht en het ministerie met nieuw elan gezamenlijk optrekken, mag er met name niet toe leiden dat de advocatuur aan de zijlijn komt te staan en de hakken in het zand zet. In sommige voorstellen wordt de macht in het proces te veel toebedacht aan de rechter, die met alle mogelijke 'kan-bevoegdheden' wordt toegerust. De kunst zal zijn een processtijl te scheppen waarin de aanpak van het geschil zoveel mogelijk in constructieve samspraak tussen partijen en rechter wordt bepaald. Dat betekent afstand nemen van de huidige processtijl, waarin iedere deelnemer onafhankelijk van de andere zijn zetten doet in het spel, om zijn eigen belangen zo goed mogelijk te dienen. Alle procesdeelnemers zullen ertoe moeten worden bewogen de autonomie over hun eigen proceshandelingen in te ruilen voor medezeggenschap over het proces als geheel, en daarmee ook over de zetten van de andere betrokkenen. Voor die uitruil is overredingskracht nodig en dus een heldere keuze met een open uitnodiging om mee te denken over de manier waarop de kwaliteits- en efficiency-voordelen van die nieuwe aanpak voor alle betrokkenen zo groot mogelijk kunnen worden.

Ook de opleiders op universiteiten en in beroepsopleidingen hebben een denkrichting en een stimulans nodig. Je kunt vaak horen dat voor een

‘gemoderniseerd’ procesrecht anders opgeleide rechters nodig zullen zijn. Communicatieve- en casemanagementvaardigheden zullen belangrijker worden. Voor de advocatuur wordt constructief meeonderhandelen over de aanpak van het geschil een aandachtspunt. Handboeken zullen meer over procesvoering gaan, en misschien minder over het procesrecht.

Maar het belangrijkste is dit. Als geen heldere keuze wordt gemaakt voor de missie, het doel van het procesrecht, dan dreigt ook voor de toekomst dat het procesrecht een doel op zich blijft. Dan kan iedere procesdeelnemer zich blijven verschuilen achter de regels en ermee om blijven gaan zoals het hem of haar uitkomt. Misschien zullen procedures dan even wat sneller gaan, maar echt beter zal het op termijn niet worden.

De Staatssecretaris komt volgens zijn brief aan het einde van dit jaar met een samenhangende beleidsnota over de modernisering van de rechtspraak. De tijd is rijp voor een duidelijke en aansprekende visie op het civiele proces. Wij zijn benieuwd.